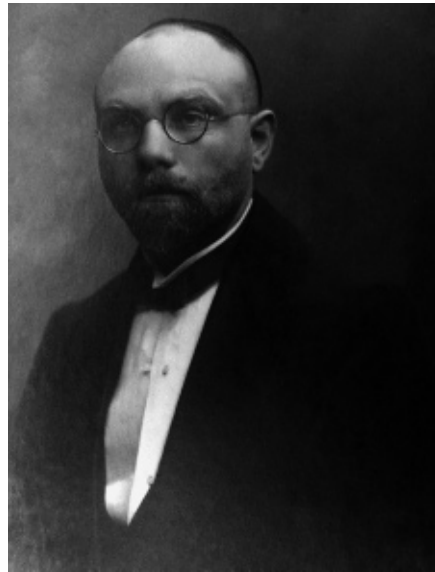

[B] **ODI ET AMO. LEVEN EN WERK
VAN JACOB ISRAËL DE HAAN**

Het oude gezegde “beoordeel een boek niet naar zijn kافت” is hier niet helemaal correct. Op de kافت staat een foto die op het eerste gezicht aan de beroemde foto van T.E. Lawrence (of Arabia) doet denken: een westerling met een Arabische hoofdbedekking in een witte oosterse mantel. Je zou niet meteen aan een streng-orthodoxe jood denken. Zijn voornamen verraden meteen dat hij wél joods is, terwijl zijn achternaam hem in Nederland plaatst. En de titel van de biografie luidt *Onrust*, zoals we zullen merken de meest laconieke en tegelijk toepasselijke omschrijving die men had kunnen bedenken.

Jacob Israël de Haan (1881 – 1924) was de zoon van de arme en vrome Izak de Haan, de *gazzen* of voorzanger van de kleine joodse gemeenschap in Smilde, een veenkolonie in Drenthe. Zijn moeder was Betje Rubens, die uit een voornaam Amsterdams joods milieu kwam. Zijn één jaar oudere zus was Caroline Lea, de latere schrijfster Carry van Bruggen, en er zouden nog negen kinderen volgen. Van 1885 tot 1895 beleefden Jacob en Caroline hun kinderjaren in Zaandam, dat voor de latere dichter een geïdealiseerd icoon zal worden

Jacob Israël de Haan.

van het vredige Hollandse platteland, ook en vooral wanneer hij vanuit Palestina met heimwee naar Nederland zal verlangen. Daar beleefde hij de joodse feestdagen in het gezin en de synagoge, vieringen die hij zich zal blijven herinneren, vooral op de meest stormachtige en “zondige” momenten van zijn leven.

Op de Rijkskweekschool in Haarlem, waar hij als beursstudent én jood onder het stigma van de buitenstaander leed, ontpopte hij zich als meer dan begaafd leerling en dichter. Hij was een bewonderaar van onder meer Frederik van Eeden, met wie hij een levenslange vriendschap zal onderhouden, en Albert Verwey, de uitgever van het tijdschrift *De XXe Eeuw* die als een strenge maar gewaardeerde mentor zijn literaire werk zou blijven begeleiden.

De jonge dichter, intussen onderwijzer geworden, werd aangetrokken door de decadente Franse dichters en, tegelijkertijd, door het toen bloeiende socialisme met zijn vakbonden, publicaties en politieke acties. De Haan verliet daarvoor weliswaar niet het jodendom, maar vervreemde langzamerhand van de orthodoxe geloofsbeleving van zijn familie en zijn jeugd. Waarschijnlijk had dit ook te maken met de ontdekking (of het zelfinzicht) dat hij homoseksueel was, en dat in een periode van toenemende agitatie voor de erkenning en gelijkberechtiging van homoseksuelen in zowat heel Europa. Het verklaart ook zijn bewondering voor en identificatie met de in Engeland veroordeelde Oscar Wilde.

Dit amalgaam van literaire decadentie en homoseksuele voorkeur moest bijna onvermijdelijk tot een breuk leiden met de in dat opzicht eerder ethisch conservatieve, zeg maar preutse Nederlandse socialisten. Als gevolg van het schandaal dat uitbrak na de publicatie van *Pijpelijntjes* (1904) een roman over de volkswijk de Pijp waarin gedetailleerd en realistisch over homoseksuele relaties geschreven werd, werd hij door de hoofdredacteur van de socialistische krant als medewerker ontslagen. Hij verliet de SDAP, waar hij jarenlang een gevierd schrijver van sociaal bewogen columns was geweest. Intussen had hij met succes rechten gestudeerd, schreef hij indringende essays over juridische kwesties en naast “verfijnde decadente stukjes”, zoals hij ze zelf noemde, nog twee romans en talloze gedichten en

kwatrijnen die als een soort dagboek zijn verdere leven zullen illustreren.

Met hetzelfde tomeloze enthousiasme als waarmee hij zich voor de SDAP ingezet had, zette hij zich nu in voor de rechten van de politieke gevangenen in het tsaristische Rusland, waar hij in contact kwam met joodse gevangenen en, via hen, met het zionisme. De Haan deed niets half, zodat hij ook hier heel snel bekend kwam te staan als een onvermoeibaar propagandist van de zionistische droom:

Want slechts het land van ons heilig verleden
Zal het Land onzer veilige toekomst zijn,
Immer herdacht in snikkende gebeden,
Nimmer vergeten in drijvende pijn.

Deze inzet voor het zionisme was bij hem echter altijd verbonden met zijn terugkeer naar het geloof van zijn jeugd. Hij was nooit een seculiere zionist in de geest van de meerderheid van de zionistische leiders en voelde zich dan ook aangetrokken tot de partij van de *Mizrachie*, die het orthodoxe geloof koppelde aan de strijd voor de oprichting van een soevereine maar religieuze joodse staat in Palestina. Hij werd steeds meer bekend en gevierd als “een joods dichter”, de kunstenaar die op zionistische vergaderingen en bijeenkomsten zijn hartstochtelijke liefde voor het jodendom en het toekomstige Israël declameerde. Later zullen zionisten als Abel Herzberg de authenticiteit van dit engagement betwijfelen, maar dat was niet het geval toen hij in 1915 de bundel *Het Joodsche Lied* publiceerde, waarin hij de joodse feestdagen en symbolen bezong. Zijn vriend Frederik van Eeden schreef hierover:

Geen natie bestaat er, van zo groote eenheid, van zo innig ras-besef als het Joodsche volk. En ik weet geen enkelen nationalen dichter die zulk sterk, zulk noodwendig werk maakt als Jacob Israël de Haan.

De Haan leerde Hebreeuws, promoveerde als doctor in de rechtswetenschap en engageerde zich als jurist in de Nederlandsche Signifische Beweging, waarin hij samen met Van Eeden, de wiskundige L.E.J. Brouwer, de jezuïet-linguïst Jacques van Ginneken

en Gerrit Mannoury werkte aan *Significa*, een leer van de middelen om de verstandhouding, in het bijzonder van de taal, te onderhouden. Daarmee bewees hij dat hij niet alleen in joodse kringen bekend en gewaardeerd was.

Maar de moeilijke verhouding met zijn eigen seksuele geaardheid zou hem blijven kwellen, ondanks zijn huwelijk met de arts Johanna van Maarseveen. Johanna was niet-joods, wat later wellicht ook bijgedragen heeft tot een zekere afstandelijkheid. Zo vertrekt hij in december 1918, na een onvergetelijke afscheidsavond in de Amsterdamse Beurs voor Diamanthandel, zonder haar naar Palestina, om daar als correspondent van het *Handelsblad* mee te werken aan de opbouw van de nieuwe zionistische maatschappij.

In Palestina wordt hij al snel ontgoocheld door de niet- of antireligieuze houding van veel leidende zionisten en hun onwil om rekening te houden met de in Palestina aanwezige Arabieren: “En zoo zal het volk zonder land moeten zien rond te komen met het land met een volk.” Hij breekt dan ook met de zionistisch-orthodoxe *Mizrachie* en sluit zich aan bij de antizionistisch-orthodoxe *Agoedath Jisrael*.

Opnieuw gooit hij zich voluit in de strijd tegen het seculiere zionisme en zoekt hij, zonder de droom van een religieus Israël op te geven, contact met gewone Arabieren en Arabische leiders, tot grote woede van het zionistische establishment. Er volgen doodsbedreigingen en op straat wordt hij door zionistische jongeren uitgejouwd en bespuwd, maar hij weigert daarom het land, dat ook het zijne is, te verlaten. Op maandag 30 juni 1924 wordt hij op straat doodgeschoten door een zionistisch militant die beweerde in opdracht van “hogere instanties” te hebben gehandeld.

Het is de kracht van deze biografie dat auteur Jan Fontijn erin slaagt het ingewikkelde en van buitenaf gezien contradictorische traject van een uiterst complexe figuur als één groot verhaal van innerlijke rechtlijnigheid te brengen. De twee krachtlijnen van dit levensverhaal waren De Haans onvermoeibare streven naar het zuivere (literaire, socialistische, zionistische, religieuze) ideaal en zijn blijvende gevecht met zijn homoseksualiteit die in die tijd haaks stond op al de rest:

Ga ik naar de Klaagmuur voor de gebeden?
Of voor den kleinen Marokkanschen Knaap?
Die stout van lach en liefelijk van leden
Mij dringend riep in onrustige slaap.

Fontijn oordeelt noch veroordeelt, maar laat ons Jacob Israël de Haan van binnenuit aanvoelen en uiteindelijk respecteren. En hij laat ons de man binnen de context van zijn verwarde tijd begrijpen. Dat is een zeldzame en daarom uiterst kostbare gave.

LUDO ABICHT

JAN FONTIJN, *Onrust. Het leven van Jacob Israël de Haan*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2015, 685 p.